




UOT: 069.7

<https://doi.org/10.59849/2409-4838.2024.2.64>

## NİZAMİ GƏNCƏVİ ADINA MİLLİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI MUZEYİNİN EKSPOZİSİYASININ TƏŞKİLİ VƏ BƏDİİ TƏRTİBATININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aytac Ələsgər qızı Bayramova 

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Bakı, Azərbaycan

\*biraytacc@gmail.com

*Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi ölkəmizin əsas mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Muzeyin zalları Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf mərhələlərini özündə təcəssüm etdirir. Bu zalları tablolar, portretlər, illüstrasiyalar, heykəllər, büstlər, rəsm əsərləri, xalçalar, numizmatika nümunələri, sənədli foto-şəkillər, nadir çap nümunələri, şəxsi əşyalar, qiymətli sənədlər və əlyazmalar bəzəyir. Muzeydə mühafizə edilən eksponatlar mədəniyyətimizin və incəsənətimizin təbliğində əvəzsiz rola malikdir. Bu eksponatlar öz tarixiliyi və unikalığı ilə seçilir. Məqalədə məhz muzeyin ekspozisiyası işıqlandırılmış, zallardakı eksponatlar tədqiq edilmişdir. Eksponatların mədəniyyət tariximizdəki və ədəbiyyatımızın öyrənilməsindəki yeri və rolu qeyd olunmuş, onların muzey əhəmiyyəti təhlil edilmişdir.*

**Açar sözlər:** muzey ekspozisiyası, muzey fondu, sənət inciləri, mədəni irs.

### GİRİŞ

Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev demişdir: “Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi nadir bir binadır, unikal bir muzeydir, oranı qorumaq, saxlamaq lazımdır”.

Muzeylər xalqımızın qiymətli maddi və mənəvi mədəniyyət abidələri hesab edilir. Çünki muzeylər xalq kütlələri arasında böyük elmi-kütləvi iş aparır, onları humanizm ruhu altında tərbiyə edir. Azərbaycanda müxtəlif profilli muzeylər var. Bu bilavasitə qədim tariximiz, zəngin mədəniyyətimiz və irsimizlə bağlıdır. Muzeylər xalqımızı tarix içərisində daha aydın görməyə yardım edən vacib vasitələrdən biridir. Müdrik fikirlər, vətənpərvərlik hissi, azadlıq duyğuları və humanist ideyalar aşılaman, Azərbaycan ədəbiyyatının çoxəsrlik tərəqqi yolunu ekspozisiyasında işıqlandıran Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin əsrlər boyu həyata keçirdiyi bu iş Azərbaycan mədəniyyətinin tədqiqi və təbliği, eləcə də, öyrənilməsi nöqtəyi-nəzərindən xüsusi rola malikdir. Nizami muzeyi Azərbaycan ədəbiyyatının xalq kütlələrinin tərbiyəsində əvəzolunmaz rolunu öz ekspozisiyasında xüsusi peşəkarlıqla işıqlandırır.

Eyni zamanda muzey, Azərbaycan incəsənətinin və ədəbiyyatının tərəqqisində də mühüm rol oynamışdır. Muzeyin əsas məqsədi yerli və əcnəbi xalqı Azərbaycanın zəngin ədəbi irsi ilə tanış etməkdir. Bundan əlavə, muzey, Azərbaycan adət-ənənələrinin təmsilçisidir. Muzeydə bir neçə dildə aparılan ekskursiya muzeyin təsvirini və təbliğini tamaşaçıya tam və dolğun şəkildə çatdırır. Muzey üçün ədəbi mövzularda eksponatların yaradılması əsrlər boyu ədəbiyyatla təsviri və təbliği incəsənət arasında mövcud olmuş qarşılıqlı əlaqənin inkişafına öz təsirini göstərmiş və daha da möhkəmlənməsinə təkan vermişdir. Nizami muzeyi XX əsrdə yaranmışdır. Dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin adını daşıyan muzey, əvvəlcə karvansara kimi fəaliyyət göstərmiş, milyonçu Hacı Hacıağa Dadaşov tərəfindən tikilmişdir. 1860-cı ildə isə Qasım bəy Hacıbababəyov tərəfindən binanın ikinci mərtəbəsi inşa olunmuşdur. 1914-cü ildə mühəndis Aleksandrit tərəfindən sahibinin razılığı ilə üçüncü mərtəbə inşa edilərək “Metropol” adlı mehmanxanaya çevrilir. Bakının mərkəzində yaradılan bina muzeyin ixtiyarına keçməmişdən əvvəl başqa qurumların tərkibində olmuşdu. 1919-1920-ci ildə isə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin idarə heyəti bu binada fəaliyyət göstərir və öz iclaslarını hal-hazırda muzeyin “İstiqlal” adlanan konfrans zalında keçirir. 1920-1930-cu ildə isə Həmkarlar Təşkilatı bu binada fəaliyyət göstərir. Nəhayət, 1939-cu ildə dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin 800 illiyi münasibətilə bina alınaraq şairin yubileyinə hazırlıq işlərinə başlayır. 1943-cü ildə bina



muzey standartlarına uyğunlaşdırılmış, interyeri Azərbaycan milli üslubunda yenidən qurulmuşdur. 1945-ci il mayın 14-də muzeyin açılışı olmuşdur.

Muzeydə Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev və onun layiqli davamçısı, cənab prezidentimiz İlham Əliyevə aid olan guşə qurulmuşdur. Ulu öndər ədəbiyyatımıza, mədəniyyətimizə xüsusi xidmət göstərmiş, şair və yazıçılarımıza yüksək dəyər vermişdir. Guşədəki lövhələrin birində ümummilli liderimizin Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinə göstərdiyi qayğı və minnətdarlıq hissi öz əksini tapmışdır. Heydər Əliyev 3 dəfə muzeyi ziyarət etmişdir.

Muzeyin ekspozisiyasında, eləcə də fondunda mühafizə edilən eksponatların tarixi əhəmiyyəti böyükdür. Məhz bu eksponatlar özündə müəyyən bir dövrün mədəniyyətini əks etdirir və həmin məlumatları tarixin vərəqlərindən bizə bilavasitə çatdırır.

## ƏSAS HİSSƏ

Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsində maddi mədəniyyət nümunələrinin rolu və əhəmiyyəti ekspozisiyada ədəbi inkişaf tarix fonunda əks etdirilir. Ekspozisiyada sənətkarlarımıza məxsus külli miqdara xatirə əşyaları, sənədlər, əlyazmalar və onlar haqqında yazılmış fikirlər peşəkarlıqla nümayiş etdirilir. Ekspozisiyada sənətkarların yaradıcılıqları əsasında bir neçə maraqlı və önəmli eksponatlar nümayiş etdirilir. Muzeyin ilk orijinal eksponatı Nizami Gəncəvinin qəbrindən tapılmış parça və Nizami “Xəmsə”sinin XV əsrə aid olan əlyazması olmuşdur. Araşdırmaların nəticəsi olaraq parçanın Nizami Gəncəvinin geyiminə aid olduğu məlum olmuşdur. Parça xüsusi ikiqat şüşə altında mühafizə edilir və öz unikalılığı ilə muzeyin digər eksponatlarından fərqlənir. Parçanın Nizami muzeyində nümayiş olunması təsadüfi hal deyildi. Şübhəsiz, belə unikal eksponatın Azərbaycanın və dünyanın yeganə ədəbiyyat muzeyində saxlanması Nizami Gəncəvinin ölkəmizdə, eləcə də bütün dünyada olan yüksək ədəbi dühasının nəticəsi idi. Ekspozisiyada Sasanilər dövrünə aid olan və Naxçıvan ərazisindən tapılmış qrifon muzeyin ən unikal eksponatlarından hesab edilir. Qrifonun üzərində Sasanilər dövlətinin qüdrətini və qüvvətini təcəssüm etdirən qartal, şir və aslan pəncəsi təsvir edilmişdir. Qrifon digər dünya muzeylərində – Ermitajda, Britaniya muzeyində, Metropolitendə və eyni zamanda Nizami muzeyində sərgilənir. Bu dəyərli eksponatın muzeydə nümayişi Azərbaycanın bir çox tayfaların, xalqların, həmçinin bu xalqların mədəniyyətinin təsirinə məruz qaldığını göstərir. Muzeydə Azərbaycan memarlığına aid olan abidələrin orijinal variantlarını və bəzilərinin surətini görə bilərik. XII əsrdən qalma Pirsaat çayı sahilindəki Pir Hüseyn xanəqahının mehrabı bunlardan biridir. Muzeyin divarında biz mehrabın orijinal variantını görə bilərik. Xanəqah özü hal hazırda dağılmışdır və 1939-cu ildə artıq dağılmaq üzrə olan xanəqahın mehrabı sökülərək Nizami muzeyinin divarına həkk edilmişdir. O zamandan etibarən muzeydə mühafizə edilir. Mehrabın üzərində onu tikdirən və tikən müəllifin adı görsənir, kənarında isə müxtəlif yazılar var. Xanəqahın ornamental kaşı bəzəkləri olmuşdur və onlardan bir neçə fraqment Nizami muzeyinin ekspozisiyasında nümayiş edilir. Ümumiyyətlə, dünyanın müxtəlif muzeylərində sərgilənən 400-dən artıq belə fraqment məlumdur ki, onlardan bir neçəsi də məhz Nizami muzeyində mühafizə edilir.

Muzeydə biləzik, muncuq, banka tipli qablar, qaşiq, xəncər, qolbaq, ox ucluqları, quş fiqurları və müxtəlif təyinətli parçalar, bəzək əşyaları kimi eksponatlar mühafizə edilir. Bəzək əşyaları forma, həm də çeşid müxtəlifliyinə görə fərqlənir. Baş bəzək əşyası kimi istifadə olunmuş orta əsrlərə aid iki ədəd yastılanmış mis təbəqənin iki ucunda deşik açılmışdır. Bir əşyanın qırılmış iki hissəsidir. Döymə üsulu ilə hazırlanıb [4, s. 47].

Üzüklər iki ədəddir. Orta əsrlərə aid üzüklərdən biri tökmə üsulu ilə hazırlanıb, lakin çox kiçikdir. Digəri isə nazik mis məftildən düzəldilərək ucları üz-üzə əyilmişdir. Müxtəlif minerallardan hazırlanmış muncuqlar formalarına görə də müxtəlifdirlər. Orta əsrlərin muncuq və asma bəzək əşyaları 23 ədəddir. Gəncədən tapılmış şüşədən hazırlanmış saç bəzək əşyası qırılmışdır. Bu əşyanın üzəri qabartmalı naxışlarla bəzədilmişdir. Orta əsrlərə aid şüşə biləziklər əsasən qırıqlardan ibarət olub müxtəlif rənglərdə hazırlanmışdır. Onların içərisində bütöv olanları da var. Bir ədəd bütöv bi-



lərziyin diametri 4,5 santimetrdir. Digər bilərziklər, bəzək əşyaları parçalardan ibarət olub, göy, firuzəyi ağımtıl rənglərdə hazırlanmışdır [4, s. 47].

Muzeyin fondlarında yerləşən materiallar içərisində şəhərsalma mədəniyyətinin inkişafında, mövcud şəhərlərin abadlaşdırılmasında geniş istifadə olunan şirlənmiş kaşılar, bişmiş kərpiclər və kirəmidlər mühüm yer tutur. Orta əsrlərdə Azərbaycanda olan şəhərlərin əzəməti, möhtəşəmliyi, orada yerləşən binaların, dəbdəbəli sarayların çoxmərtəbəli olması, kaşılarla bəzədilməsi və s. haqqında o dövrün tarixçi, coğrafiyaşünas, səyyahlarının əsərlərində çoxlu məlumat var. Bu baxımdan, arxeoloji materiallar arasında adları göstərilən tapıntıların çoxluğu sənətkarlığın yüksək inkişafından xəbər verir. Muzeydə xüsusi qiymətə malik olan kaşılar saxlanılır. Xarici səthi firuzəyi olan bu kaşılar qara şirlə örtülmüşdür və forma cəhətdən öz müxtəlifliyi və gözəlliyi ilə seçilir [4, s. 43].

Azərbaycan xalqının əsrlərboyu keçdiyi tarixə nəzər saldıqda şahid oluruq ki, bu təşəkkül və tərəqqi yolunun çox eniş-yoxuşları, zəfərləri və hüznünləri olmuşdur. Tariximizin belə təzadlı, eyni zamanda tələpəli səhifələrindən biri də XVIII əsrdə Azərbaycan torpaqlarının xanlıqlara ayrılması dövrüdür. XVIII əsrin ikinci yarısında yaranmış belə xanlıqlardan biri də Qarabağ xanlığı idi. Bu dövlətin qurucusu isə Cavanşir tayfasından çıxmış Pənahəli xan idi. Məhz Ədəbiyyat muzeyində Pənahəli xanın orijinal üst geyimi nümayiş etdirilir. Geyim xüsusi şüşə altında mühafizə edilir. Bu geyim muzeyin ən nadir, unikal eksponatlarından biridir.

Azərbaycan xalçaları həmişə kompozisiyasının mürəkkəbliyi ilə başqa ölkələrdə olan xalçalardan fərqlənmişdir. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində "Dörd fəsil" kompozisiyalı xalı saxlanılır. Bu xalı Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində saxlanılan xalığa oxşasa da, ondan kompozisiyası, ornamenti və təsvirləri ilə fərqlənir. Xalı xalq məişətinin güclü şəkildə təsvir olunması ilə diqqəti cəlb edir. Təbiətdə olan dörd fəsil səhnələri xalının üzərində xüsusi ustalıqla işlənmişdir. İncəsənət Muzeyində nümayiş edilən "Dörd xalı" dan fərqli olaraq bu xalıda məişət səhnələrinə deyil, memarlıq abidələrinin təsvirinə yer verilmişdir. Bu abidələrə Göy məscid, Mədəin xərəbələri, Soltaniyyə türbəsi və Təxti-Cəmşid sarayının xərəbələri aiddir. Xalıda daha çox soyuq rənglərə üstünlük verilsə də, "burada iki yüzə yaxın rəng bir-birinə qovuşmuşdur" [6, s.178].

Xalının eni 2.5 metr, uzununu 3.22 metr, xovunun qalınlığı 4 millimetr, ümumi sahəsi 8 kvadratmetrdən bir az çoxdur. Onun hər kvadrat santimetrində 64 ilmə, ümumiyyətlə xalıda 5 milyondan çox ilmə vardır.

Nizami adına Ədəbiyyat muzeyinin ekspozisiyasına nəzər yetirdikdə burada Nizami Gəncəvinin məşhur "Xəmsə" sinə daxil olan poemalarını xalça üzərində əksini görə bilərik. Bu xalçalar üçün ekspozisiyada ayrıca otaqlar ayrılmışdır.

Muzeyin Nəsimi zalında İmadəddin Nəsiminin 600 illiyinə ithaf olunan xalça xüsusi diqqəti cəlb edir. Xalça Dilarə Əliyeva tərəfindən toxunmuşdur. Xalçanın ortasında Nəsimi obrazı canlandırılmışdır. Portret 3 haşiyəyə ayrılmış və Kətəbə zəncirəsindən düzəldilmişdir. Kətəbələrin daxilində Azərbaycan və rus dillərində "Nəsimi" sözləri yazılmışdır.

Ekspozisiyada nümayiş olunan xalçalardan biri də 1810-cu ildə Təbrizdə toxunmuş sujetli xalçadır. Xalçanın üzərində "Leyli və Məcnunun səhrada görüşü" səhnəsinə də yer verilmişdir. Ölçüsü 1.79x1.46 m olan xalça diqqəti xüsusi cəlb edir. Kompozisiyanın mərkəzində dəbdəbəli libas geyinmiş Leyli və onun qolları arasında bihuş olmuş yarıçılpaq Məcnun təsvir edilmişdir. Xalçada rənglərin ahəngi gözlənilmiş, qızılı-sarı, göy, yaşıl rənglərin vəhdətində kolorit qurulmuşdur. Bu nümunələr Nizami muzeyinin ekspozisiyasını bəzəməklə yanaşı, onun zənginləşməsi, tamaşaçılar tərəfindən daha çox diqqəti cəlb etməsi baxımından xüsusi diqqətəlayiq hesab olunur [1, s. 224].

Ekspozisiyada işıqlandırılan digər bir xalça nümunəsi XIX əsr Təbriz xalçaçılıq məktəbinin nümunəsi olan xalçadır. Xalça muzeyə Cənubi Azərbaycandan hədiyyədir. Xalçanın kompozisiyası dörd bərabər hissəyə bölünmüşdür və hər bir bucaqda medalyonlar vardır. Medalyonlarda "Adəm və Həvvə", "Musa və Sina" dağı, "İsmayılın qurban verməsi", "Musanın çobanlıq etməsi" kimi sujetlərin təsviri verilmişdir. Digər medalyonlarda isə Nizami Gəncəvi, Ömər Xəyyam, Firdovsi, Hafiz və Sədinin obrazları toxunmuşdur. 4 fəsildə zəhmət adamlarının əməyi göstərilmişdir. Xalçaçı



Təbrizdəki “Göy məscid” abidəsini də xalçada əks etdirmişdir. Yun xalçanın sıxlığı 80x80, ümumi sahəsi 8,2 metrdir [6, s. 112].

Ekspozisiyanı bəzəyən digər bir xalça Xurşidbanu Natəvana məxsus olan və xalçaçı A.Kərimova tərəfindən toxunulan sujetli xalçadır. Bu xalça ara sahə və 3 hissəli haşiyədən ibarətdir. Medalyonun daxilində Natəvanın obrazının təsviri verilmişdir. Məşhur şairənin portreti iki ara haşiyəyə uyğun naxışlarla verilmişdir.

Nizami Muzeyində yaradılan “İncəsənət” fondunun ən zəngin, dəyərli və xüsusi seçilən bölmələrindən biri heykəltəraşlıq bölməsi hesab edilir. Fondada məşhur heykəltəraşlar tərəfindən yaradılmış təxminən 120-yə yaxın heykəl və büst mühafizə edilir. Bu bölmənin ədəbi-mədəni ictimaiyyətdə təqdim edilən böyük kataloqu var. Azərbaycanın görkəmli heykəltəraşlarından Ö. Eldarov, M. Rzayeva, F. Əbdürrəhmənov, E. Şamilov, C. Qaryağdı, T. Məmmədov və digər məşhur heykəltəraşlar Azərbaycan ədəbiyyatının xüsusi seçilən və dəyərli mədəniyyət nəhənglərinin obrazlarını daimi əbədiləşdirmişlər. Bu dəyərli şəxsiyyətlərə Nizami, Nəsimi, Füzuli, Xaqani, Natəvan, M. Gəncəvi, Sabir, Müşfiq və digər ədiblərə məxsus olan heykəl və büstləri misal göstərmək olar [3, s. 146].

Muzeyin ekspozisiyasında isə bir-birindən dəyərli ədiblərin, filosof, şair və yazıçıların heykəlləri və büstləri nümayiş edilir. Muzeyin ekspozisiyasında Münəvvər Rzayevanın yaratdığı heykəllərə daha çox yer verilmişdir. O, Azərbaycanın ilk qadın heykəltəraşı hesab edilir. Məşhur heykəltəraşın ağ mərmərdən yaratdığı, XI əsrin görkəmli filosofu sayılan Ə. Bəhmənyarın heykəli onun simasında olan fəlsəfi ideya və düşüncələrdən xəbər verir. XII əsrdə yaşayıb-yaratmış Məhsəti Gəncəvinin tuncdan hazırlanmış heykəli qadın füsunkarlığının ən bariz nümunələrindən biridir. Heykəltəraş öz yaratdığı əsərlərində Seyid İmaməddin Nəsiminin üsyankarlığını Şah İsmayıl Xətəinin əzmkarlığını, 1937-ci ilin resressiya qurbanlarının bəzilərinin acı və məşəqqətli talelərini, çəkdikləri zülmələri onların simalarında böyük ustalıqla verməyi bacarmışdır.

Nizami muzeyinin ən unikal, ekspozisiyada ən çox diqqəti cəlb edən heykəli məhz şairə Natəvanın heykəli hesab olunur. Bu heykəl məşhur heykəltəraş Ömər Eldarova məxsusdur. O, çətin bir işi xüsusi ustalıqla işləmişdir. Heykəl müsəlman qadınlara xas olan xüsusiyyətləri lirik şairənin simasında tamaşaçıya çatdırır. Nizami təfəkkürü və dünyagörüşünün məhsulu olan “Xəmsə” məktəbi təkcə ədəbiyyatda deyil, həmçinin bədii incəsənətdə, sənətkarlıqda, heykəltəraşlıqda və rəssamlıqda da davam edirdi. Azərbaycan rəssamı Oqtay Sadıqzadənin yaratdığı 5 tablo zalda işıqlandırılır. Əsərlərin hər biri maraqlı sujetə malikdir. Bu tablolardan biri Yunanıstanda, Afina məbədi qarşısında 7 filosofu təsvir edir, çünki Nizami “Xəmsə”sinin sonuncu əsəri “İsgəndərnamə” adlanır. Bu poemada qədim ellin mədəniyyətinin və fəlsəfəsinin 7 filosof obrazı yaradılmışdır ki, əsərdə İsgəndərin onlarla söhbəti verilmişdir.

Zalda nümayiş edilən digər tablo isə “Nizami Gəncəvinin xələfləri və sələfləri” adlanır. Bildiyimiz kimi, Nizami özündən əvvəlki yunan fəlsəfəsini, şərq fəlsəfəsini, ədəbiyyatını və qədim dövr şərq ədəbiyyatının bir çox incilərini mənimsəmiş bir gənc idi.

Oqtay Sadıqzadənin fırçasının məhsulu olan “Nizami və Azərbaycan mədəniyyəti” adlanır. Rəssam burada böyük peşəkarlıqla Göygölün sahilində Nizaminin təsvirini vermiş və onun ətrafında həm Nizami məktəbinin davamçıları olan Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndələri, həm də Məhsəti Gəncəvi, Füzuli, Memar Əcəmi, Xətəi və Tusi əks olunur [5, s. 44].

Ekspozisiyada Nizami Gəncəvinin əsərlərinə çəkilmiş rəngarəng miniatürlər, illüstrasiyalar şairin həyat və yaradıcılığını əyani şəkildə işıqlandırır. Respublikamızın istedadlı sənətkarları tərəfindən hazırlanmış bu eksponatlar orta əsr qaranlıqlarının coşqun tərənnümçüsü olan Nizami Gəncəvinin surətini bütün əzəməti ilə tamaşaçının gözü önündə canlandırır. “İlyas (Nizami) mədrəsədə”, “Nizami sənətkarlar arasında” (rəssam Cahid Camal), “Qızıl Arslan Nizaminin yanında” (rəssam Ə. Əzimzadə) illüstrasiyalar eyni zamanda şairin təhsilinin, dünyagörüşünün əsas cəhətlərini, dövrünün hakimlərinə münasibətini göstərir [2, s. 144].

Ekspozisiyada humanist sənətkarımız N.Gəncəvinin poemaları mövzusunda XV əsrdə yaşamış təsviri incəsənətin görkəmli nümayəndəsi Behzadın çəkdiyi miniatürlər də nümayiş etdirilir ki,





bunlar da tamaşaçıya çox gözəl təsir bağışlayır. Külli miqdarda miniatürlər və illüstrasiyalar aydın göstərir ki, Nizami Gəncəvi əsərləri incəsənətin bir çox sahələrinə güclü təsir göstərmiş, gözəl sənət əsərlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Ekspozisiyada böyük Azərbaycan şairi M.Füzulinin əsərlərinə çəkilmiş illüstrasiyalar öz zənginliyi və müxtəlifliyi ilə diqqətəlayiqdir. Bu illüstrasiyalarda Füzuli sənətinin ictimai, fəlsəfi, bədii mahiyyəti bütün aydınlığı ilə nümayiş etdirilir. Zalda görkəmli sənətkarımız rəssam Maral Rəhmanzadənin Füzulinin qəzəlinə çəkdiyi illüstrasiyalar nümayiş etdirilir. Rəssam Füzuli qəzəlindəki fikri elə sənətkarlıqla duymuşdur ki, nəticədə gözəl fırçası ilə yüksək səviyyəli sənət əsərini yarada bilmişdir. Rəssamın sənətkarlığı ondadır ki, Füzulinin beyti əsasında çəkdiyi illüstrasiyada qəzəlin ümumi ruhunu rənglərin dili ilə tamaşaçıya çatdırmağa müvəffəq olmuşdur [2, s. 144].

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin ekspozisiyasında XVI-XVII əsrə aid olan "Dastanlar" mövzusunda da illüstrasiyalar nümayiş etdirilir. Bu illüstrasiyalarda şifahi xalq ədəbiyyatının inkişafı öz əksini tapmışdır. Səfəvi dövlətinə və yerli feodallara qarşı alovlanan kəndli üsyanlarının bədii ifadəsi olan "Koroğlu" dastanı mövzusunda çəkilmiş "Koroğlu döyüş ərəfəsində", "Koroğlu döyüş meydanında", "Koroğlu Həsən paşanın sarayında" illüstrasiyalarında qüvvətli vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq ruhu, əməkçi xalq məhəbbəti, işğalçılara nifrət hissi əks olunur. Rəssam Tahir Salahovun və T.Tağıyevin yaratdığı bu illüstrasiyalarda tamaşaçı Koroğlunu həm döyüşkən sərkərdə, həm də adamlara qarşı mehriban münasibətdə görürlər [2, s. 144]. XVII əsrin məhsulu olan "Aşiq Qərib" dastanı mövzusu əsasında rəssam X. Səfərovanın çəkdiyi illüstrasiyalar da bu qəbildəndir. XVI əsrdə həm məhəbbət, həm də qəhrəmanlıq mövzusunda yazılmış "Şah İsmayıl" dastanına çəkilmiş illüstrasiyalarda zülmkar Zülal şah ilə ədalətli şahzadə İsmayılın mübarizəsi təsvir edilmişdir. Burada həqiqətin qələbəsi və xalqın adil hökmdar haqqında arzuları göstərilir. İllüstrasiyaları nəzərdən keçirən hər bir tamaşaçı rəssam C.Əzimovun "Şah İsmayılın quyuya salınması" səhnələrində Zülal şahın həm hiyləgərliyi, həm də öz oğlu şah İsmayılın gözlərinin çıxarılması ilə əyani şəkildə tanış olurlar.

Azərbaycan ədəbiyyatının klassiki, milli realist dramaturgiyanın, teatrın və Şərqdə fəlsəfənin banisi, demokrat və maarifçi M.F.Axundovun "Aldanmış kəvakib" hekayəsi əsasında çəkilmiş illüstrasiyalar xüsusilə maraqlıdır.

Ekspozisiyada, həmçinin, M.F.Axundovun komediyalarına aid rəssam İsmayıl Axundovun akvarelləri nümayiş edilir. Sözügedən akvarellər muzeyin ekspozisiyası kimi pyesin ideya və məzmununun açılmasına kömək edir və tamaşaçıda maraq oyadır. Bunun səbəbi rəssamın ekspozisiyaları hadisələrə uyğun şəkildə yaratmasıdır.

Ekspozisiyada sənət sırasına daxil olan tablo və portretlərə də geniş şəkildə yer verilmişdir. Tablolar döyüş səhnələri, vuruş səhnələri, ədəbi məclislər, şairin həyatına aid faktlar, mənzərələr, portretlər və s. mövzularda yaradıla bilər. Bu tablolar müəyyən tarixi, həyatı, olmuş hadisəni təsvir edən rəssamın müstəqil yaradıcılıq əsəridir [2, s. 144].

Hazırda ekspozisiyada yağlı boya ilə çəkilmiş bir sıra tablolar vardır ki, istər kompozisiyanı, istərsə də işlənmə üslubu və forması etibarlı ilə məzmunu dolğun şəkildə ifadə edir. Belə əsərlərdən ilk növbədə "Xətib Təbrizi Bağdadda" (rəssam S.Şərifzadə), "Nizami Gəncəvi şəhər sənətkarları arasında" (rəssam B.Əliyev), "Nəsimi edam qarşısında" (rəssam Nəcəfqulu) "Azərbaycanlıların Bağdada köçməsi" (rəssam Ə.Məmmədov) və başqalarını misal göstərmək olar. XI əsrin sonu XII əsrin əvvəllərində yaşamış şairə Məhsəti Gəncəvinin rəssam G.Mustafayeva tərəfindən çəkilmiş portreti ekspozisiyada da nümayiş etdirilir. Şeirlərində Şərq qadınının nalə və fəryadlarını tərənnüm edən Məhsəti G.Mustafayevanın işində məğrur və nikbin planda verilmişdir.

Ekspozisiyada R.Xalıqovun "Nizami Gəncəvi" portreti sənət əsərləri içərisində mərkəzi yerlərdən birini tutur. Bu portretə baxan tamaşaçı XII əsr Azərbaycanının fəzasında parlayan bu düha günəşinin şahlara, sultanlara üsyankarlığını görür.

Ekspozisiyada sənətkarların yaradıcılıqları əsasında bir neçə maraqlı və önəmli ekspozisiyalar nümayiş etdirilir. Bu ekspozisiyaların izahat prosesində rolu xüsusi əhəmiyyətə malikdir.



## YEKUN NƏTİCƏ

Araşdırmaların nəticəsi olaraq deyə bilərik ki, Nizami muzeyində mühafizə olunan eksponatlar nəinki muzey, eləcə də mədəniyyətimiz, incəsənətimiz və ədəbiyyatımız üçün əhəmiyyətli rola malikdir. Bunun əsas səbəbi muzeyin dünyada yerləşən yeganə ədəbiyyat muzeyi olmasıdır. Məhz Azərbaycan tarixinə aid bir neçə unikal eksponat muzeydə nümayiş edilir. Muzeydə Azərbaycanın məşhur sənətkarları tərəfindən yaradılmış incəsənət əsərləri bizə sözügedən dövrün öyənilməsində bilavasitə əsaslı mənbə rolunu oynayır.

Muzey profilinə və zəngin mədəni irsinə görə, həm müxtəlif dövr maddi mədəniyyət nümunələrini, həm də müxtəlif dövrdə yaşayıb-yaratmış ədiblərin həyat və yaradıcılığını öyrənməyə imkan yaradır. Muzey ötən əsrlərin təsvirini və təbliğini xüsusi peşəkarlıqla verməklə tamaşaçılarda maraq oyadır. İzahatçının danışıqını əyaniləşdirir və bu əyani danışıq tamaşaçıya bütün hadisələri hafizəsində həkk etməsinə kömək edir.

## MİNNƏTDARLIQ

Bu tədqiqat işinin ərsəyə gəlməsində əvvəlcə böyük rolu olan Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin direktoru, akademik Rafael Hüseynova və digər muzey əməkdaşlarına təşəkkür edirəm. Məqalənin hazırlanmasında yol göstərən, təhlillərin aparılmasına istiqamət verən və lazımı tədqiqat materiallarını toplamaqda əlindən gələn köməyi əsirgəməyən elmi rəhbərim kult.ü.f.d Nailə xanım Əliyevaya öz dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

## ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyev, R. Azərbaycan incəsənəti / R.Əfəndiyev. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2007. – 160 s.
2. Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin əsərləri: [12 cildə] / – Bakı: Şərq-Qərb, – c.10. – 2001. – 142 s.
3. Həsənova, G. Nizami muzeyinin heykəltəraşlıq fondu // – Bakı: Risalə (Araşdırmalar toplusu), – 2014. №10, – s. 143-149.
4. Hüseynov, R.Yerin altından qayıtmış gözəllik / R.Hüseynov, A.Seyidli. – Bakı: Araz, – 2009. – 328 s.
5. Qasımov, X. Azərbaycan mədəniyyəti (XVI-XVII əsrlər) / X.Qasımov. – Bakı: – 2002. – 169 s.
6. Mikayıllı, A. Nizami muzeyinin xalça fondundakı nümunələrdə istifadə olunan kompozisiya və elementlər // – Bakı: Risalə (Araşdırmalar toplusu). – 2016. №12. – s. 187-195.

## CHARACTERISTICS OF THE ORGANIZATION OF THE EXHIBITION OF THE NATIONAL MUSEUM OF AZERBAIJAN LITERATURE NAMED AFTER NIZAMI GANJAVI AND ARTISTIC PROCEDURE

### A.A. Bayramova

Nizami Museum of Azerbaijan literature is one of the main cultural centers of our country. The halls of the museum embody the development stages of Azerbaijani literature. These halls are decorated with paintings, portraits, illustrations, statues, busts, paintings, carpets, examples of numismatics, documentary photographs, rare prints, personal items, valuable documents and manuscripts. The exhibits preserved in the museum have an invaluable role in the promotion of our culture and art. These exhibits are distinguished by their historicity and uniqueness. In the article, the exposition of the museum was highlighted, the exhibits in the halls were studied. The place and role of the exhibits in our cultural history and the study of our literature was noted, and their museum value was analyzed.

**Keywords:** *museum exposition, museum fund, art pearls, cultural heritage.*



**ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНИЗАЦИИ ВЫСТАВКИ НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ  
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ НИЗАМИ ГЯНДЖАВИ  
И ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЦЕДУРЫ**

**А.А. Байрамова**

Литературный музей Низами – один из главных культурных центров нашей страны. Залы музея отражают этапы развития азербайджанской литературы. Эти залы украшены картинами, портретами, иллюстрациями, статуями, бюстами, картинами, коврами, образцами нумизматики, документальными фотографиями, редкими гравюрами, личными вещами, ценными документами и рукописями. Экспонаты, хранящиеся в музее, играют неоценимую роль в популяризации нашей культуры и искусства. Эти экспонаты отличаются своей историчностью и уникальностью. В статье освещена экспозиция музея, изучены экспонаты в залах. Отмечалось место и роль экспонатов в истории нашей культуры и изучении нашей литературы, анализировалась их музейная ценность.

**Ключевые слова:** *экспозиция музей, музейный фонд, художественные жемчужины, культурное наследие.*